

Regioniškumas ir tradicija dabarties kultūroje: papročių kaitos ypatumai

RASA PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

ANOTACIJA. 2002–2009 m. atlikti Lietuvos etninės kultūros arealiniai tyrimai 150-yje Lietuvos vietovių (miestelių ir kaimų) atskleidė ir šiuolaikinius vaiko gimimo socialinio įteisinimo papročius. Prielaida, kad šių dienų Lietuvos kultūroje dar gyvi iš senelių ir tėvų paveldėti tradicinių papročių elementai, Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje mažiau pasitvirtino nei anksčiau tirtuose Aukštaitijos, Dzūkijos ir Suvalkijos regionuose. 2008–2009 m. etnografinė lauko tyrimo medžiaga išryškino kiek kitokius tradicijos kaitos aspektus ir jos perdavimo būdus. Išnagrinėjus bene daugiausia inovacijų patyrusius krikštynų momentus (krikšto marškinėlių tradicijos transformaciją, kūdikio apsaugos iki krikšto ir apeiginės „išpirkos“ papročius), paaiškėjo, kad požiūris į tradiciją Vakarų Lietuvoje skiriasi. Vienas ryškiausių tradicijos kaitos aspektų – krikšto marškinėlių nykimas. Be to, nustatyta, kad iš kartos į kartą perduodama kultūrinė informacija šiuose regionuose vis dažniau sugretinama su internete ar kituose šaltiniuose rasta medžiaga, o tradicija ne tik tęsiama, puoselėjama, bet ir „atnaujinama“, atmetama, kuriama ar „gaivinama“, šventei prarandant regioninius savitumus.

RAKTAŽODŽIAI: krikštynos, tradicija, transformacija, modifikacija.

IVADAS

Kiekviena visuomenė žmogaus gimimą įtvirtina tam tikromis apeigomis. Tai specifiškai įrėminti socialiniai įvykiai, kurie perduodami remiantis seniai įteisinta tvarka ir yra pagrįsti tradicija (Rao 2008: 159). Kūdikio gimimas yra reikšmingas kiekvienam bendruomenės nariui, nes sukuria naujus giminystės ryšius (Hann 2004: 50), o pats ritualas yra svarbus socialinių kontekstų organizacijos bei reorganizacijos procesuose (Rao 2008: 143). Kita vertus, turime sutikti su Catherine Bell, kad per pastaruosius du dešimtmečius ritualas ir tradicija, turint omenyje individo santykį su bendruomene, ženkliai pasikeitė (Bell 1997: 241), o ir pačios bendrijos praranda savo geografines ribas, atsirandant virtualioms kompiuterinio bendravimo erdvėms (Ramanauskaitė 2002: 18). Juk, kaip teigia Anthony's Giddensas, gyvename potradiciniame pasaulyje, ištraukiame į daugybės pasirinkimų pasaulį – renkames alternatyvas, kai tradicijos palikti kelio ženklai neberodo krypties (Giddens 2000: 109). Šioms prielaidoms pagrįsti pasinau-

dosime reprezentatyviu etnografiniu lauko tyrimu. Lietuvos istorijos instituto etnologų grupė 2002 m. pradėjo arealinius dabarties kultūros papročių tyrimus. Iki 2009 m. tyrinėta 150 vietovių (kaimų ar miestelių) visuose penkiuose Lietuvos etnografiniuose regionuose. Ilgainiui, plečiant tyrimų teritoriją, atsirado galimybė atskleisti regioninius šių dienų kultūros savitumus ir apčiuopti juose išlikusias iš kartos į kartą perduodamas vietines tradicijas. Formuojant Lietuvos etninės kultūros atlasą, mano tyrimų kryptis susieta su vaiko gimimo socialinio įteisinimo papročiais.

Šiame straipsnyje remiuosi 2008–2009 m. atliktu tyrimu Žemaitijoje (dauguma jos gyventojų daugiau ar mažiau gyveno sėsliai kelias kartas) ir Mažojoje Lietuvoje (vietinių gyventojų čia mažuma). Taikant analogišką darbo metodiką kaip ir kituose Lietuvos regionuose, pagal etnografinį klausimyną „Krikštytos ir vardynos“ lauko tyrimo metu buvo apklaustos 57 pateikėjos, gimusios 1958–1981 m., susilaukusios 140 vaikų (gimusių 1981–2008 m.) ir juos krikštijusias. Apklaustos šeimos augina nuo vieno iki šešių vaikų¹. Tiriamasis laikotarpis apima XX a. pabaigą–XXI a. pradžią. Buvo klausinėjama apie krikšto motyvą, jo laiką, požiūrį, kaip greitai reikėtų vaiką krikštyti. Daug dėmesio skirta krikštėvių parinkimo kriterijoms ir galimo atsisakymo būti krikštėviu priežastims išsiaiškinti. Taip pat nagrinėta krikšto marškinėlių išvaizda ir jai suteikiama apeiginė reikšmė. Klausinėta apie krikštyną vaišes ir jų metu atliekamas apeigas, svečių dalyvavimą, dovanas. Aiškintasi apie krikštėvių pareigos suvokimą, jų ryšių su krikštavaikiu puoselėjimą.

Ankstesni tyrimai atskleidė, kad XX a. II pusėje krikštytos, nepaisant intensyvios ateizacijos sovietmečiu, išliko svarbios žmogaus gyvenime tiek religiniu, tiek bendruomeniniu požiūriu. Tačiau, palyginti su XIX a. pabaigos–XX a. I pusės situacija, daugelis šios šventės papročių yra pamiršti arba modifikavosi, ir tik dalis jų praktikuojami šiandien (Paukštytė-Šaknienė 2007: 29).

Pastarojo meto tyrimuose, kaip ir ankstesniuose, buvo laikomasi prielaidos, kad modernioje Lietuvos kultūroje gyvi iš senelių ir tėvų paveldėti tradicinių papročių elementai. Tačiau Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos (istorinio Klaipėdos krašto ribos) regionuose ši prielaida pasitvirtino menčiau nei pirmiau tyrinėtuose. Atsiskleidė gana ryškūs vietinės / regioninės krikštynų tradicijos transformacijos aspektai.

Palyginamajai analizei buvo pasitelkti šaltiniai ir literatūra, galintys atskleisti tiriamą temą diachroniškai. Vertingų žinių apie XIX a. I pusės žemaičių krikštynas randame Dionizo Poškos (1959: 389) ir Liudviko Adomo Jucevičiaus (1959: 251–253) darbuose. Kai kuriuos kuršėniškių krikštynų fragmentus 1869 m. aprašė ir Motiejus Valančius *Palangos Juzėje* (Valančius 1972: 241–242).

1 Etnografinių lauko tyrimų medžiaga saugoma Lietuvos istorijos instituto Etnografijos fonde (toliau – EF).

Daug išsamesni darbai, kuriuose tyrinėjami XIX a. pabaigos–XX a. krikštynų papročiai. Į mokslinę apyvertą daug vertingos etnografinės medžiagos įnešė Juozas Mickevičius studijoje *Žemaičių krikštynos* (Mickevičius 1935: 94–109) ir Ignas Končius (1996: 116–118). To laikotarpio krikštynų papročiams suvokti reikšmingos publikacijos, paremtos konkrečios vietovės tyrimu. Pavyzdžiui, Marijonos Čilvinaitės publikuotas garsišs Lembo kaimo (Šilalės r.) pribuvėjos pasakojimas (Čilvinaitė 1940: 297). Taip pat pasirėmiau kelių ar keliolikos respondentų prisiminimus apibendrinančiais straipsniais. Tradicinius krikštynų papročius Platielių apylinkėje atskleidė Reda Kralikauskaitė (1999: 500–501), Rietavo apylinkėse – šio straipsnio autorė (Paukštytė 1992: 395). Papilės valsčiui (Akmenės r.) skirtame leidinyje krikštynas nagrinėjo Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė (2006: 164–182), taip pat Daiva Česnauskytė ir Laura Venclovaitė (2006: 182–192), Budrių kaimo (dabar Skuodo r.) – Ignas Jablonskis (1993: 177–178), Tauragės krašto krikštynas – Giedrė Šinkūnaitė (1991: 2–4), Endriejavo apylinkių (dabar Klaipėdos r.) – Elena Adomavičienė (1990: 79–80). Krikštatėvių parinkimui taikytus kriterijus Veliuonos apylinkėse aptarė Irena Regina Merkienė (2001: 611).

Lokalinių tyrimų, skirtų Mažajai Lietuvai, publikuota gerokai mažiau. Tačiau apie šio krašto kultūrinius savitumus galime sužinoti iš senųjų rašytinių šaltinių. Iš jų paminėčiau išsamius XVII a. II pusės Mato Pretorijaus (2006: 644–657) ir Teodoro Lepnerio (2011: 159–161), XIX a. I pusės – Eduardo Gizevijaus (1970: 141–147) aprašus. Iš vėlesnių lokalinių tyrimų informatyvumu pasižymi Onos Wilmantienės darbas (Wilmantienė 1939: 2). Mažosios Lietuvos krikštynų papročių tyrimą senųjų rašytinių šaltinių kontekste publikavo straipsnio autorė (Paukštytė-Šaknienė 2009b: 162–173). Aptariamų regionų savitumai buvo išskirti ir nagrinėjant krikštynų papročius Lietuvos mastu (Vyšniauskaitė 1964; Dundulienė 1999; Paukštytė 1999; Račiūnaitė 2002). XX a. pabaigos–XXI a. pradžios krikštynų papročių tyrimai 1999 m. buvo atlikti ir Latvijoje – Liepojos (Paukštytė 2000: 30–32) ir Daugpilio rajonuose (Paukštytė-Šaknienė 2002: 57–73, 2005: 144–157), Lenkijoje – Punsko ir Seinų (Paukštytė-Šaknienė 2006b: 138–169), Baltarusijoje – Gervėčių (2011 m. atlikti lauko tyrimai) apylinkėse².

Visoje Lietuvoje tiek XIX–XX a. II pusėje, tiek tiriamuoju laikotarpiu krikštynų šventės struktūra daugeliu atvejų išliko nepakitusi. Šių dienų krikštynų papročiai pagal atlikimo eigą skirstomi į svarbesnes apeigas, atliekamas iki krikšto, po krikšto ir per krikštynų vaišes. Straipsnyje, pasiremdama 40-ies Žemaitijoje ir 10-ies Mažajoje Lietuvoje vietovių tyrimu, mėginsiu atskleisti bene daugiausia įvairių kultūrinių įtakų patyrusius krikštynų momentus: kūdikio paruošimą krikštui, susijusį su krikšto marškinėliais, išlydėjimu į krikštą ir po krikšto atliekama „išpirkos“ apeiga.

2 Tyrimas remtas Mokslo ir studijų fondo finansuojamos programos „Gervėčiai: istorinė atmintis ir kultūrinis tapatumas“.

KRIKŠTO MARŠKINĖLIŲ TRADICIJOS TRANSFORMACIJA

XIX a. pabaigoje–XX a. I pusėje svarbiausia krikštamotės dovana buvo krikšto marškinėliai. Juos krikštamotė dažniausiai dovanoja ir dabar. Šios tradicijos, kaip parodė ankstesni tyrimai, laikomasi ir tarp Latvijos, Lenkijos, Baltarusijos lietuvių. Vyravo nuostata, kad krikštamotės dovanoti marškinėliai žmogui yra svarbūs ne tik šiame gyvenime, bet ir po mirties. Iki dabar suvokiama jų simbolinė ir apeiginė vertė. Tikima, kad krikšto marškinėlių negalima skolinti. Šis drabužis dažnai saugomas kaip sakrali, iš kartos į kartą perduodama relikvija. Gilinantis į krikšto marškinėlių liaudiškąjį suvokimą modernioje visuomenėje, tampa aišku, kad krikšto marškinėliai, kaip krikščioniškas krikšto simbolis, yra neatsiejami nuo konkrečioje vietoje ir konkrečiu laikotarpiu gyvavusios kultūrinės aplinkos, formavusios daugybę to simbolio asmeninių interpretacijų (Paukštytė–Šaknienė 2006a: 73). Krikšto marškinėlių svarba neabejojama ir šiuose regionuose, nors, kaip ir kitur Lietuvoje, požiūris į jų vertę ima kisti. Analizuojant pateikėjų nuomones apie krikšto marškinėlių skolinimo galimybę ir saugojimo laiką, pastebėta, kad Žemaitijoje krikšto marškinėlius iki dabar saugo daugiau pateikėjų nei Mažojoje Lietuvoje. Išskirtinai šio regiono pateikėjos yra numčiusios panaudoti ar jau buvo panaudojusios krikšto marškinėlius vaiko Pirmajai komunijai, ir tik nedidelė dalis linkusios išsaugoti šią relikviją visą gyvenimą. Tuo tarpu abiejuose regionuose vyrauja paprotys (Mažojoje Lietuvoje kiek labiau) krikšto marškinėlius išsaugoti iki vaiko pilnametystės. Nors bendrosios tendencijos išlieka panašios, tačiau atsiskleidė ir gana reikšmingas šių regionų ypatumas.

Krikšto marškinėlius, kaip ir anksčiau tirtuose regionuose, pagal jų išvaizdą išskiriau į tris tipus: 1) suformuota medžiaga; 2) apsiaustas; 3) drabužis, kuriuo vaikas aprengiamas. Tačiau Vakarų Lietuvoje dalis pateikėjų teigė, kad krikšto marškinėlių iš viso nebuvo. Šioji grupė, sudarydama gana ženklų apklaustųjų skaičių, akivaizdžiai parodė tradicinių krikšto marškinėlių nykimo tendenciją, nes, sprendžiant iš ankstesnių tyrinėjimų (Mickevičius 1935; Kralikauskaitė 1999; Česnauskytė, Venclovaitė 2006; Paukštytė 1999), Žemaitijoje XX a. I pusėje buvo tradicija dovanoti krikštavaikiams krikšto marškinėlius. Tam tikrus krikšto marškinėlių nykimo atvejus fiksavau dar 1999 m. Liepojos rajone, tir-dama Latvijos lietuvių, kurių dauguma patys ar jų tėvai buvo atvykę iš Žemaitijos (Paukštytė 2000: 32). Neabejotina, kad krikšto marškinėlių nykimas turės įtakos su jais susijusių papročių transformacijai. Netenkama vieno iš saitų, kuriais formuojami ir palaikomi per krikštą įgytos dvasinės giminystės ryšiai, stiprinama draugystė ar kaimynystė. Prarandama reali ir simbolinė krikštamotės dovana. Nelieta ką saugoti ar saugoti ir panaudoti vaiko Pirmajai komunijai, perduoti iš kartos į kartą ir pan. (žr. žemėlapi).

Krikšto marškinėliai (XX a. pabaiga–XXI a. pradžia)

Galima konstatuoti krikšto marškinėlių nykimą, tačiau tradicijos transformacijos priežastį vargu ar galėtume tiksliai įvardyti. Pateikėjai į šį klausimą negalėjo atsakyti: vieniems jis pasirodė keistas, kiti dar kartą patvirtino šį faktą, tretieji nurodė, kad krikšto metu bažnyčioje krikšto marškinėlius buvo uždėjęs kunigas³. Bendra tai, kad šiai pateikėjų grupei krikšto marškinėliai neturi jokios vertės. Greičiausiai tai galėtume priskirti prie papročių transformacijų, susijusių su modernios kultūros įtakomis, kai papročiai ar jų elementai pradedami traktuoti kaip pasenę, ieškoma naujų raiškos būdų. Be to, pradėjus vaikus krikštyti vyresnio amžiaus, marškinėliai nelabai ir reikalingi.

Šis Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos regioninis bruožas turi ir kitą aspektą: čia vėliausiai, palyginti su kitais regionais, atlikau etnografinius lauko tyrimus. Todėl lieka atviras klausimas: ar šiuo metu krikšto marškinėlių nykimas netampa Aukštaitijos, Suvalkijos ar Dzūkijos realija?

3 Šios tradicijos buvo laikomos ir XX a. I pusėje. Viešnių apylinkės krikštytųjų papročius aprašiusios Amelijos Urbienės teigimu, jei krikštamotė buvo neturtinga, tai krikšto marškinėlius duodavo bažnyčioje. Per krikštą juos uždėdavo vaikui, o po krikšto zakristijonas vėl padėdavo į vietą, jeigu kada prireiktų kitą vaiką krikštijant (EF b. 640, l. 62. Užrašė A. Urbienė).

KŪDIKIO SAUGŌS IKI KRIKŠTO PAPROČIAI

Praeityje visoje Lietuvoje gana griežtai paisyta tikėjimo, kad iki krikšto kūdikiui reikalinga ypatinga sauga, nes tuo metu jo tyko įvairūs pavojai. Seniau kūdikį išsaugoti ir jį sveiką įduoti krikštatėviams buvo pribuvėjos pareiga. Ji ne tik rūpino si kūdikio saugumu nuo pat gimimo iki krikšto, bet dažnai ir pati važiuodavo su krikštatėviais į bažnyčią. Klaipėdos ir Tauragės rajonuose, krikštijant evangelikų liuteronų vaiką, į bažnyčią kartu su krikštatėviais važiuodavo ir nešiotė. Tai buvo pagyvenusi moteris iš giminės arba pribuvėja (Paukštytė 1999: 102–104). Nėlikus pribuvėjos institucijos, rūpintis krikštavaikiu daugiau tenka krikštatėviams. Kaip tarpinį variantą tarp kūdikio saugos ir jo ateities lėmimo XXI a. krikštytųjų papročiuose išskirčiau Grūšlaukėje (Kretingos r.) fiksuotą atvejį, kai 2009 m. krikštamotė, rengdama kūdikį, ant kakliuko jam uždėjo pervertą litą, linkėdama, kad jis būtų turtingas žmogus, o kad būtų sotus gyvenimas, į vieną batuką įdėjo druskos, į kitą – duonos (EF b. 2339, l. 47–48). Šiuo požiūriu reikšmingas ir tose pačiose grūšlaukiečių krikštynose taikytas kūdikio perdavimo per langą atvejis. Tokia pat praktika atlikta, tik skirtingai interpretuota ir kivylicių (Akmenės r.) krikštynose. Daugiau tradicinę šio apeiginio veiksmo versiją pateikė 1969 m. gimusi moteris iš Grūšlaukės, paaiškindama, esą perdavimas per langą reiškia siekį, „kad laumė vaiko neapgautų bloga aureole“ (EF b. 2339, l. 48). O 1972 m. gimusios kivyliškos teigimu, šis veiksmas rodo, kad „nuo dabar atsakomybė už krikštavaikį priklausys krikšto tėvams“ (EF b. 2339, l. 87). Vienu atveju susitelkiama į veiksmą, o kitu į veikėją – krikštamotę, kuri atlieka šį veiksmą. Tuo tarpu, kaip pažymėjo J. Mickevičius, tradicinėse žemaičių krikštynose taip darydavo po krikšto: „jei kurių tėvų vaikai miršta ir nori, kad nebemirtų, reikia iš krikšto parvežtą kūdikį įnešti pirkion per langą“ (Mickevičius 1935: 104).

Kūdikio per langą perdavimo papročio XIX a. laikėsi ir Mažosios Lietuvos gyventojai. E. Gizevijaus rašoma:

Prieš važiuojant į bažnyčią, sugiedama giesmė, sukalbama malda ir pavalgoma. Pavalgius privažiuoja vežimas, į kurį susėda važiuojantieji krikštyti. Kūdikį nešančioji kūma turi su juo eiti prie vežimo ne pro duris, bet ji išeina iš trobos be kūdikio ir ateina prie lango, pro kurį jai paduodamas kūdikis, kad jau per tą patį pirmąjį gyvenimo žygį jo nepasitiktų Giltinė, mirties deivė, turinti papratimą stovėti prie durų; šio atsargumo ypač prisilaiko tėvai, kurie jau yra netekę kūdikio (Gizevijus 1970: 144).

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje tokio pat tikėjimo paisyta ir Dzūkijoje, „siekiant apgauti mirties ir ligų sukėlėjų“ (Balys 1978: 36).

Atrodytų, kad panašias praktikas šiuolaikinėse grūšlaukiečių ir kivylicių krikštynose galėtume sieti su sena tradicija, tiksliau – jos interpretacija. Tačiau

atlikus išsamesnį tyrimą paaiškėjo, kad šiems papročiams didžiausią įtaką darė ne vietinė tradicija, sužinota iš senelių ar tėvų, bet iš interneto surinkta informacija. Kaip teigė apklaustos moterys, rengiantis krikštynums, vienu atveju krikšto mama, kitu – pati vaiko mama ieškojo įdomių papročių įvairiose interneto svetainėse. Ir pasirinko tai, kas, jų nuomone, galėtų pajvairinti krikštynas. Siekį, kad vaikų krikštynos taptų įdomia švente, patvirtino ne viena pateikėja. Jų įsitikinimu, internete sukaupta medžiaga apie krikštynų papročius, palyginti su rašytinėmis publikacijomis, yra įvairesnė ir greičiau bei lengviau pasiekiamą. Čia galima sužinoti ne tik asmeninę internautų patirtį, bet ir perskaityti parengtus universalius krikštynų šventimo scenarijus, netgi užsisakyti juos pagal savo pageidavimą.

Šiuolaikinėse krikštynose išliko iki krikšto atliekami apeiginiai veiksmai, reikšmingi socialinio krikštatevių vaidmens įtvirtinimo dar prieš bažnytinį krikštą požiūriu. Tačiau keičiasi tradicijos perdavimo būdai (vis dažniau pasitelkiama interneto informacija), net ir lyginant su anksčiau tyrinėtais regionais. Naujų praktikų įvedimas gana sparčiai modifikuoja tradicinius papročius ir yra pastebimas kituose krikštynų apeigų etapuose.

APEIGINĖS „IŠPIRKOS“ PAPROČIAI

Pažvelkime į dar vieną krikštynų momentą, susijusį su „išpirkos“ papročiu. Tradiciškai bažnyčioje pakrikštyto kūdikio, jau tapusio krikščionių bendruomenės nariu, statusas buvo įtvirtinamas liaudiškais krikšto pažymėjimo papročiais. Pasak Angelės Vyšniauskaitės, pramoginėje krikštynų papročių dalyje ryškiau išsiskiria du momentai: kūmų sutikimas ir vaišės⁴. XIX a. pabaigoje–XX a. I pusėje buvo įprasta, kad kaimo žmonės iš bažnyčios grįžtančius kūmus su kūdikiu sutikdavo užtverdami kelią (darydami „bromus“), o namie laukdavo ne vien namiškiai, bet ir kaimynai bei giminės. Tai sudarydavo galimybes atlikti „išpirkos“ apeigas. Tyrimo metu (2008–2009) Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje pastebėjau, kad didelė dalis po krikšto atliekamų apeigų iki šių dienų yra susijusios su bendruomeniniais papročiais.

Kaip ir XX a. pradžioje, praktikuojamos „išpirkos“ įvairiomis formomis ir skirtingu laiku. Tam tikru regioniniu savitumu galime laikyti ir tai, kad XXI a. pradžioje „išpirkos“ formų šiuose regionuose pastebima aiškiai daugiau negu kitur Lietuvoje (plg. Paukštytė-Šaknienė 2007: 31, 2009: 31–32). Tai „išpirka“ prie 1) „bromo“ pakeliui į namus, 2) prie durų, 3) prie stalo ir „išpirka“, duodama 4) „pavogus“ kūdikį, 5) valgant „kūmų košę“, 6) valgant „bobutės košę“, 7) val-

4 Autorės teigimu, krikštynų apeigose galima išskirti tarsi dvi dalis: parengiamąją iškilmingąją (iki krikšto) ir pramoginę (po krikšto) (Vyšniauskaitė 1964: 471).

gant „muzikantų košę“. Plačiau aptarsiu tik tas „išpirkas“, kurias vienija apeiginė, specialiai krikštynų proga gaminama košė. Šia specifine koše vaišino ir „rinkliavą“ darė krikštatėviai, krikštynų bobutė ir muzikantai. 1972 m. gimusi pateikėja iš Kivilių pasakojo, kad jos vaiko krikštamote tapo draugė, kuri ir pati visko prigalvojo, ir internete rinko medžiagą. Krikštamotė dalijo košę, tyčia dideliu šaukštu, ir liepė visiems ragauti, sakydama, kad ją reikia valgyti „dėl vaiko“. Pas-kui, paėmusi taupyklę, ėjo prie kiekvieno svečio, ir krikštatėviai bei visi susirin-kusieji turėjo į ją įdėti po eurą, – taip pat krikštavaikio labui (EF b. 2339, l. 87). Tuo tarpu 1966 m. gimusios pateikėjos iš Gruzdžių (Šiaulių r.) vaiko krikštynose dalyvavo „krikštynų bobutė“ – taip pasivadino moters draugė, kuri ir sumanė atlikti šį vaidmenį. Ji kažkur apie „bobutę“ perskaitė (pateikėja negalėjo pasakyti, kokioje knygoje) ir nusprendė pajavairinti šventę tradiciniais papročiais, „įtrauk-dama“ šį personažą, kad krikštynos nebūtų vien tik pasisėdėjimas. Pateikėjos nuomone, tokia „bobutė“ buvo tik jos vaiko krikštynose, nes iki to laiko apie ją nebuvo girdėjusi, o ir vėliau šioje vietovėje tokia praktika plačiau neprigijo. Prieš vaišes „bobutė“ davė svečiams košės, pavadintos „bobutės koše“. Ji buvo išvirta iš įvairių grūdų, sūri ir labai neskani. „Bobutė“ mediniu šaukštu maitino visus susirinkusiuosius, o nepanorę jos valgyti turėjo „išsipirkti“ saldainiais. Košės val-gymas turėjo simbolizuoti, kad „gyvenime ir vaikui teks suvalgyti daug košės“. Visa tai buvo daroma pagal iš anksto sudarytą scenarijų (EF b. 2339, l. 75)⁵. Dar viena „išpirkos“ forma buvo sugalvota muzikantų. Pajūryje (Šilalės r.) pasitik-dami svečius jie visus vaišino tokia pat „košyte“, už kurią „praleisdami“ svečius rinko pinigų (EF b. 2338 l. 90).

XX a. I pusėje ritualiniu valgiu – „bobutės koše“, valgoma krikštynų pabaigoje, išsiskyrė tik Dzūkija ir Rytų Lietuva. Dzūkijoje tai buvo grikių košė, išvirta pagal tam tikrą receptą. XX a. trečiajame–penktajame dešimtmetyje vietoj grikių košės kartais buvo dalijami saldumynai. Rytų Lietuvoje, kaip ir Baltarusijoje, „bobutės koše“ buvo puode kepta kiaušiniene. Apeiginis „bobutės košės“ valgy-mas ir „pirkimas“ buvo paplitęs gana didelėje teritorijoje: taikytas ne tik lietuvių, bet ir latvių, baltarusių, ukrainiečių ir kitų tautų. Ši apeiga simbolizavo savitą svečių atsilyginimą pribuvėjai už jos paslaugas ir žymėjo krikštynų pabaigą. O pačiam apeiginiam valgiui iš kiaušinių ar kruopų buvo skirta vaisingumo skatini-mo galia (Paukštytė 1999: 118). Galbūt minėtus košės „išpirkos“ atvejus Žemai-tijoje galėtume įvardyti kaip mėginimą „gaivinti“ šiam regionui nebūdingą tra-diciją. Be to, šiuolaikinėse krikštynose košė buvo dalijama vaišių pradžioje, o ne pabaigoje, kaip XX a. I pusės krikštynose. Na, o „muzikantų košė“ – greičiausiai jų pačių prasimanytas būdas susirinkti pinigų. Pasak J. Mickevičiaus, Žemaitijoje

5 Abiem atvejais scenarijai panašūs, todėl greičiausiai remtasi tais pačiais šaltiniais.

muzikantai buvo kviečiami tik į didesnes krikštynas, ir puotos dalyviai jiems nemokėjo. Prieš išvažiuojant namo šeimininkė muzikantams už grojimą įdėdavo maisto. Vėliau svečiai pradėjo mokėti griežikams už kiekvieną šokį ar žaidimą, kiekvienas pagal išgales (Mickevičius 1935: 108–109). Tai patvirtina ir Gaila Kirdienė, teigdama, kad XX a. I pusėje per krikštynas žemaičių smuikininkai dažnai grieždavo šokiams, o jiems atsilygindavo vaisėmis (Kirdienė 2000: 175). Vadinausi, rinkliavos per krikštynas nėra tradicinis veiksmas ir greičiausiai nusižiūrėtas iš vestuvių. Žemaitijoje dar XVIII a. pabaigoje–XIX a. iš pradžių dalį užmokesčio už grojimą vestuvėse susirinkdavo patys muzikantai (ten pat: 138). Kaip naują šiuolaikinių vestuvių bruožą A. Vyšniauskaitė išskyrė kolektyvinį užmokėjimą vestuvių muzikantams per jų pačių rengiamus „pageidavimų koncertus“ ar „labarytį“ (Vyšniauskaitė 2006: 432).

Akivaizdu, kad šių dienų žemaičių krikštynose atsiranda dabar sukurtos praktikos, nors paremtos tradiciniais, tačiau šiam regionui nebūdingais papročiais, kita vertus, pastebėtas apeiginių veiksmų skolinimasis ir iš kitų gyvenimo ciklo apeigų – vestuvių. Beje, ir tradicinėje kultūroje šie du žmogaus gyvenimo įvykiai buvo glaudžiai susiję.

Nepaisant pastebėtų ypatumų, vis dėlto daliai pateikėjų ir šiandien yra svarbi žodinė, iš kartos į kartą perduodama tradicija. Antai pateikėja iš Viekšnių (Mažeikių r.), gimusi 1963 m., teigia, kad „tradicija – tai iš tėvų perimtas veiksmas“. Ji neatmeta galimybės pasinaudoti internetu ir sutinka, kad tai yra gera proga per trumpą laiką pasisemti žinių. Pateikėja jas atsirenkanti ir mano, kad „neretai ieškojimas informacijos internete yra daugiau žaidimas, būdas praleisti laiką, o ne kažkas rimta“ (EF b. 2339, l. 99). Etnografinio lauko tyrimo metu buvo apklausta ne viena moteris, kurios vaikų krikštynos buvo surengtos vadovaujantis keliais informacijos šaltiniais: internetu, publikacijomis ar paremta šeimos tradicija. Pastebėtas kai kurių tėvų noras surengti savo vaikams tokias krikštynas, kurios išsiskirtų ne tik savo mastu, bet ir įvairių veiksmų gausa. Tuo siekiama, pasak apklaustųjų, sukurti gražią ir įsimintiną šventę vaikui, svečiams ir sau. Noras išsiskirti ar pasipuikuoti prieš kitus nebuvo svetimas ir tradicinėje kaimo kultūroje. Pasak J. Mickevičiaus, „tėvai, kurie ypač didžiais nešasi, iš paskutiniosios stengiasi pakelti geras krikštynas, kurios trunka 2–3 dienas“. Be to, tikėtasi teigiamai paveikti vaikučio ateitį, nes „juo krikštynos triukšmingesnės, iškilmingesnės, juo didesnis skaičius jose dalyvaujančių, tuo laimingesnis, turtingesnis ir linksmesnis bus kūdikio gyvenimas“ (Mickevičius 1935: 99). Skirtumas tas, jog dabarties kultūroje, kuriant išskirtinę šventę, papročiai ar apeiginiai veiksmai, pasirinkti apeigų vykdytojų ir pritaikyti konkrečioms krikštynoms, dažnai nebesiejami su vieta ar regionu, iš kurio kilęs ar gyvena pateikėjas. Kai šis faktas tampa nebesvarbus, tradiciniai krikštynų papročiai ir apeigos laisvai „keliauja“

laike ir erdvėje kartu su pateikėjų užmoju jas „gaivinti“. Tik siekis užtikrinti krikštijamo asmens gerovę išlieka nepakitęs. Pavyzdžiui, 2007 m. Šilalės rajone švęstose krikštynose *kūminai* (krikštatėviai) prieš važiuodami į bažnyčią atsistojo ant akmenų, idant būtų tvirti vaiko dantys. Paskui jie sudaužė į akmenis molinį ąsotį, kad krikštavaikis augtų laimingas ir būtų turtingas žmogus (EF b. 2339, l. 99)⁶. Akivaizdu, jog ir šiuolaikinėse krikštynose atliekami veiksmai, galintys paveikti vaiko ateitį, tačiau šiandien jie dažniau suvokiami ne tik kaip ritualai, bet ir kaip pramoga.

IŠVADOS

Atlikusi krikštynų papročių tyrimą Vakarų Lietuvoje, pastebėjau, kad vis dažniau pateikėjams įgyjant žinių iš interneto ar kitų informacijos priemonių, o ne iš savo šeimos (iš kartos į kartą informaciją perduodant žodžiu), dažnai išnyksta regioninė specifika, nes patiems „pasirenkant“ tradiciją – kas pateikėjų požiūriu prasminga ir įdomu – šie konkrečios vietos / regiono savitumai nesureikšminami. Be to, kintant tradicijos sampratai, kartais papročiai, sužinoti iš senelių ar vyresnės kartos giminaičių, traktuojami kaip pasenę, nebeįdomūs ir ieškoma naujų, įdomesnių. Panašią tendenciją pastebėjo ir šiuolaikines vestuves nagrinėjusi Irma Šidiškienė (2010: 73–191). Atrodytų, kad per kartas ateinančiomis tradicijomis pasinaudoti būtų labai paprasta, nes krikštynose dalyvauja daugiausia artimiausi giminės (tai rodo ne tik šis, bet ir ankstesnių regionų tyrimai), o patys svarbiausi dalyviai jose – kūdikio seneliai.

Požiūris į tradiciją Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje kitoks nei kituose Lietuvos regionuose. Akivaizdžiausias to įrodymas – krikšto marškinėlių nykimas. Šiuose regionuose iš kartos į kartą perduodama kultūrinė informacija vis dažniau sugretinama su internete ar kituose šaltiniuose rasta informacija, o tradicija ne tik tęsiama, puoselėjama, bet ir „atnaujinama“, atmetama, kuriama ar „gaivinama“, šventei prarandant regioninius savitumus.

ŠALTINIAI

Etnografiniai aprašai, surinko Amelija Urbienė 1976 m., EF b. 640.

Krikštynos ir vardynos, surinko Rasa Paukštytė-Šaknienė 2009 m., EF b. 2339.

.....
6 Šios krikštynos pasižymėjo tuo, jog ir kiti krikštynų etapai buvo kupini įvairių veiksmų: „užtvartų“, „išpirkų“ (jas rengė muzikantai, šeimninėkės) ir kt. Rengiantis šiai šventei žinios buvo kaupiamos iš knygų, interneto, giminių, draugų ir stengtasi maksimaliai jas panaudoti. Tėvai džiaugėsi krikštynomis, nes iki tol nebuvo tokių matę.

LITERATŪRA

- Adomavičienė Elena 1990. Krikštytos, *Kraštotyra*, kn. 24, p. 79–80.
- Balys Jonas 1978. *Vaikystė ir vedybos*, Silver-Spring.
- Bell Catherine 1997. *Ritual: Perspectives and Dimensions*, New York, Oxford.
- Česnauskytė Daiva, Venclovaitė Laura 2006. Gimtuvės, kn.: *Papilė*, Vilnius, p. 182–192.
- Čilvinaitė Marijona 1940. Gimdyvės ir jų higiena, *Gimtasai kraštas*, Nr. 3–4, p. 291–297.
- Dundulienė Pranė 1999. *Senieji lietuvių šeimos papročiai*, Vilnius.
- Giddens Anthony 2000. *Modernybė ir asmens tapatumas*, Vilnius.
- Gizevijus Eduardas 1970. Kai kurie dar prieš keletą dešimtmečių buvę lietuvininkų gimtųjų ir krikštytųjų papročiai, kn.: *Lietuvininkai*, sudarė Vacys Milius, Vilnius.
- Hann Jin Hee 2004. Birth Rituals, in: *Encyclopedia of Religious Rites, Rituals and Festivals*, ed. F. A. Salamone, New York, London, p. 48–53.
- Jablonskis Ignas 1993. *Budrių kaimas*, Vilnius.
- Jucevičius Liudvikas Adomas 1959. *Raštai*, Vilnius.
- Kirdienė Gaila 2000. *Smuikas ir smuikavimas lietuvių etninėje kultūroje*, Vilnius.
- Končius Ignas 1996. *Žemaičio šnekos*, Vilnius.
- Kralikauskaitė Reda 1999. Krikštytųjų papročiai, kn.: *Plateliai: Monografija*, Vilnius, p. 500–502.
- Lepneris Teodoras 2011. *Prūsų lietuvis*, sudarė Vilija Gerulaitienė, Vilnius.
- Merkienė Irena Regina 2001. Kultūrinio teritorinio tapatumo raiška ir tradicijų pavidalai kaimo gyvenime (XIX a. antroji–XX a. pirmoji pusė), kn.: *Veliuona*, Vilnius, p. 589–702.
- Mickevičius Juozas 1935. Žemaičių krikštytos, *Tautosakos darbai*, [t.] 1, p. 86–111.
- Paukštytė Rasa 1992. Gimtųjų papročiai, kn.: *Rietavo apylinkės*, Kaunas, p. 390–395.
- Paukštytė-Šaknienė Rasa 1999. *Gimtuvės ir krikštytos Lietuvos kaimo gyvenime XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius.
- 2000. Latvijos lietuvių krikštytos po 1991 metų, *Liaudies kultūra*, Nr. 3, p. 30–33.
- 2002. Šiaurričių lietuvių etninės kultūros tapatumas XX a. II pusės vaiko socialinio įteisinimo papročiuose, *Lituanistica*, Nr. 1 (49), p. 57–73.
- 2005. Krikštytos ir vardynos XX a. antrojoje pusėje, kn.: Regina Merkienė [ir kt.]. *Pietryčių Latvijos lietuviai: Tapatumo išraiška. Etninės ir kultūrinės orientacijos*, Vilnius, p. 144–157.
- 2006a. Sauga ar simbolis: liaudiškasis krikšto marškinėlių suvokimas moderniojoje visuomenėje, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. XXIX, p. 71–82.
- 2006b. Gyvenimo ciklo papročiai: krikštytos, kn.: *Punksko ir Seinų krašto lietuviai: Etninio ir kultūrinio tapatumo bruožai*, sudarė Petras Kalnius, Punkskas, p. 138–168.
- 2007. Vaiko gimties socialinio įteisinimo papročiai, kn.: Rasa Paukštytė-Šaknienė [ir kt.]. *Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai*, Vilnius, p. 17–64.
- 2009a. Vaiko gimties socialinio įteisinimo papročiai, kn.: Rasa Paukštytė-Šaknienė [ir kt.]. *Lietuvos kultūra: Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*, Vilnius, p. 17–62.
- 2009b. Mažosios Lietuvos kultūrinio savitumo raiška senųjų rašytinių šaltinių kontekste, *Lituanistica*, Nr. 3–4 (79–80), p. 62–173.
- Poška Dionizas 1959. *Raštai*, Vilnius.
- Pretorijus Matas 2006. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, sudarė Ingė Lukšaitė, Vilnius.
- Račiūnaitė-Paužuolienė Rasa 2006. XIX a. pabaigos–XXI a. gyvenimo ciklo papročiai, kn.: *Papilė*, d. 2–3, Vilnius, p. 164–182.
- Ramanauskaitė Egidija 2002. *Šiuolaikinės kultūros fenomenų tyrinėjimai*, Kaunas.
- Rao Ursula 2008. Ritual in Society, in: *Theorizing Rituals: Classical Topic. Theoretical Approaches, Analytical Concepts*, eds. Jens Kreinath, Jan Snock, Maichael Stausberg, Leiden, Boston, p. 143–160.

- Šidiškienė Irma 2010. Vestuvių apeigų vertinimas lietuviškuose interneto forumuose: tapatumų identifikavimas, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. XXXIII, p. 173–191.
- Šinkūnaitė Giedrė 1994. Gimtųjų ir krikštynų papročiai, kn.: *Batakių apylinkėse*, Kaunas, p. 2–4.
- Valančius Motiejus 1972. *Raštai*, t. 1, Vilnius.
- Vyšniauskaitė Angelė 1964. Šeimos buitės ir papročiai, kn.: *Lietuvių etnografijos bruožai*, Vilnius, p. 448–526.
- 2008. Vedybos, kn.: Angelė Vyšniauskaitė, Petras Kalnius, Rasa Paukštytė-Šaknienė. *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius, p. 289–433.
- Wilmantienė Ona 1939. Kūdikio Gimimas Prūsų Lietuvių Prietarūse ir Paprocziūse, *Naujasis Tilžės Keleivis*, gruodž. 6, Nr. 97, p. 289–433.

Regionalism and Tradition in the Modern Culture: Peculiarities of the Changing Customs

RASA PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ

Summary

The areal investigations of the Lithuanian ethnic culture, performed in 2002–2009 in 150 Lithuanian localities, including villages and small towns, revealed the situation of the modern customs related to childbirth and the social legitimization of the baby as well. The assumed existence in the modern Lithuanian culture of the elements of traditional customs inherited from the former generations was somewhat less confirmed in Samogitia and the Lithuania Minor than in the regions of eastern and southern Lithuania, investigated earlier. The materials from the ethnographic fieldwork of 2008–2009 reveal quite different aspects of transformation and transmission of the tradition. Having analyzed probably the most innovative aspects of the christening customs (e.g. transformations of the baptismal shirt, customs of the baby's protection prior to its christening and the customs of the ritual "ransom"), it became clear that the western Lithuania has developed a singular attitude towards tradition. Among the most vivid aspects of its change, the decline of use of the baptismal shirt could be named. Moreover, due to the changing notion of tradition, customs learned from grandparents or elderly relatives are likely to be interpreted as out-of-date or stuffy, and the more attractive and modern ones are sought for. Besides, it was established in the course of investigation, that cultural information inherited from the older generations in this region is increasingly frequently compared to that gained from the internet, resulting not only in continuation and fostering of tradition, but also in its "updating", rejection, re-creation or "revival", and subsequently – in the loss of the regional peculiarities of the ritual in question.

Gauta 2012-03-06